
НАЦІОНАЛЬНЕ КРЕДО ЯК ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО В КУЛЬТУРІ

Наняк Н. Я.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-591-4-1>

ВСТУП

*Хто не знає історії, минулого,
той не має майбутнього...*

Вся діяльність людей, народу, в широкому сенсі є його культурою, його обличчям у часово-просторовому континуумі. Традиції, історичні, суспільні та економічні умови, філософські концепції, моральні та етичні цінності – все знаходить своє відображення в художньому мистецтві або народній творчості.

Кожна епоха чи художній стиль – це ключ до розуміння духовної еволюції людства. Адже мистецтво – це пошук досконалого, довершеного, пошук Божественної гармонії, логіки, пропорцій, злагодженості, якої так бракує в наш час. Людина-митець завжди шукає за досконалістю, яка існує лише у вищих, божественних планах буття; і мистецтво має бути тією рушійною силою, яка веде людство спіраллю еволюційного розвитку.

Майбутнє, його образи, і, зокрема, в культурі – це справа сьогодення; це наша відповідальність за інформацію, яка закладається в мистецький твір, це заглиблення у зміст твору та його максимально правдиве відображення, це пошук нового, непізнаного, глибинного підтексту, який розкривається з оптики нового часу; однак, основний вектор – це високі моральні християнські цінності, це постійний пошук вищого, Божественного змісту: блаженні (щасливі) ті, хто шукає правди, хто натхненний іскрою Божою.

Яким має бути образ майбутнього? Які образи майбутнього повинна моделювати культура? – однозначно, культура повинна програмувати високі ідеї гуманізму, як основну умову існування та розвитку людства,

нашої цивілізації. Чому саме гуманізм ? Відповідь є в історичному минулому...

Гуманізм – (humanus – людський) – явище культури епохи Відродження, що полягало в новому ставленні до феномену людини; культурна і соціально-політична орієнтація на вищу цінність людини, особистості. У центрі уваги італійських письменників цієї епохи опинилося поняття “humanitas”, вживане ще Цицероном.¹ У давніх римлян humanitas протиставлялося barbaritas як римське – варварському; у релігійній свідомості середньовіччя humanitas було в опозиції до божественного (divinitas) як вищого і принципово відмінного від людського. Гуманісти співставляли божественну благодать з людським і людським незважаючи на гріховність людини, оскільки людину вони трактували по-новому, як образ Божий.

Саме Ренесанс замість анонімності запроваджує авторську творчість: митці підписують свої твори. В єдності з ідеологією католицизму, гуманісти епохи Відродження радикально змінили уявлення про єдність тварного світу з трансцендентним світом духовності («небесним світом») та світом Божого буття. Мистецтво більше не натякало символами засобами на світ неземний – воно прагнуло показати в образах, напрацьованих людством, те особливе світло, яке робить тварне буття частиною Божественного цілого. Бог – Отець на картинах майстрів – втілення сили та могутності, а Богородиця (Мадонна) випромінює неземну красу та вищу духовну сутність. Божественна історія світу отожднюється з історією людства, розкриває те, що релігія побожно називала Божим задумом.

Гуманізм підкреслює важливість розвитку людського потенціалу та прагнення до покращення життя як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

В більш широкому сенсі, гуманізм може означати:

- культурну та соціально-політичну орієнтованість, де в центрі уваги людина, як найвища цінність;
- система поглядів, заснована на ідеї самоцінності людської особистості, її прагнення вдосконалюватися та бути щасливою;
- напрям, котрий відстоює права та свободи людини, ідеї справедливості та рівності між людьми.

Ідеями гуманізму можна вважати:

- найвища цінність в суспільстві та державі – людина, все решта лише підпорядковується потребам людини;

¹ Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua>

- освіта, творча діяльність та самоосвіта, постійна робота над собою задля розвитку потенціалу людини;
- безумовною є повага до людини, її гідності;
- гуманізм є гарантом дотримання прав та свобод людини;
- саме гуманізм декларує рівність та справедливість, гостро протистоїть дискримінації;
- важлива категорія гуманізму – етична поведінка та почуття відповідальності за свої дії, вчинки та їхні наслідки;
- гуманізм опирається на почуття любові та милосердя, співчуття та поміч ближньому;
- гуманізм – це толерантність, прогресивність та справедливість суспільних відносин, де людина має простір для реалізації.

Отже, майбутнє за людяністю, за етичністю, за християнськими цінностями, і ідеї гуманізму повинні “червоною ниткою” проходити через систему шкільної освіти, та через мистецькі твори. Образ майбутнього в культурі – це людина високих духовних, моральних та етичних якостей.

Як саме культура формує наше майбутнє? Спробуємо прослідкувати через аналіз життєвого і творчого шляху двох фундаментальних для нашого мистецтва митців – Михайла Вербицького та Миколу Лисенка.

1. Михайло Вербицький – творець національного Славя та фундатор професійного музичного мистецтва Галичини

XIX сторіччя в європейській культурі пройшло під “знаком” романтизму. Цей художній стиль прагнув викликати сильні емоції, а градація сягала від радості, екстазу до трагедії, розчарування та безнадії. Музичні твори позначені потужним емоційно – енергетичним зарядом, який дає можливість слухачам розуміти та переживати зміст твору, його емоційну складову.

Для романтизму особливу вагу має особа митця, творця музики, його особливий погляд на світ, його емоційне сприйняття, яке втілюється в художніх творах. Також, романтизм – це звернення до національних джерел, до глибокого пізнання культури рідного народу з подальшим використанням матеріалу в професійній, композиторській творчості.

Звертаючись до минулого, до славних історичних подій та постатей, які мали резонанс в суспільному житті держави, романтизм тим самим моделював майбутнє: окремішність та індивідуальне, національне обличчя кожної країни, її самоцінність та самодостатність, і разом з тим, потребу співтовариства та співдружби з іншими; гармонійне

співіснування рівноцінних національностей, що робить світ барвистим, багатим, а культуру живить новими ідеями, формами, змістом.

Романтизм яскраво проявив себе в музичній культурі більшості європейських країн, створивши національні композиторські школи:

- Едавард Гріг (Норвегія);
- Фридерик Шопен (Польща);
- Ференц Ліст (Угорщина);
- Бедржих Сметана та Антонін Дворжак (Чехія);
- українська романтична школа має двох чудових представників – Михайло Вербицький та Микола Лисенко.

Михайло Вербицький (1815 – 1870) – представник перемишльської композиторської школи, яка була осередком професійної музики на теренах Галичини.

Галичина XIX сторіччя – цікаве культурно-історичне явище; незважаючи на втрату державности, та постійну приналежність до різних імперій (Австро-Угорщина, Польща), галицький край динамічно розвивався. Особливо активним в економічному, суспільному, політичному та культурному вимірі був період другої половини XIX сторіччя.

Національному та культурному відродженню Галичини сприяли також і революційні події 1848 року в Австрійській імперії. Тоді у Львові була створена перша українська політична організація – Головна руська (українська) рада. Вона виступила із вимогами культурно-національної реформи для українського населення Галичини.

XIX століття в історії української музики – це період національного піднесення та інтенсивного розвитку професійного музичного мистецтва. По обидва боки Дніпра, розділені кордонами імперій, українці попри перешкоди зберігали та розвивали національну культуру. Центром культурного розвитку Західної України була Галичина, зокрема, її найбільше місто – Львів. Місцеві культурні та церковні діячі організовували читальні, школи, хорові колективи, театральні трупі тощо. Це в свою чергу спонукало митців до активізації авторської творчості – створення оригінальних композицій, обробок та аранжування вже наявних творів. Проте музичне життя було зосереджене не тільки у Львові, а й у менших містечках таких як Перемишль, Стрий, Дрогобич та інші.

Перемишль XIX сторіччя – це багатокультурне, поліконфесійне місто з тисячолітньою історією. Саме тут, на початку XIX століття відбувається розквіт української музичної культури. Саме тут навчаються та працюють перші галицькі композитори, серед яких і Михайло Вербицький. Поруч з Іваном Лаврівським та Анатолем Вахнянином

вони стали композиторами так званої «перемиської» школи, а точніше її першого, раннього періоду.

Саме з Перемишля починається відродження українського національно-культурного руху Галичини. Процес становлення культурної та мовної ідентичності та пробудження національної свідомости розпочався у найвіддаленішій єпархії греко – католицької церкви, а серед сподвижників цього руху, в основному, особи духовного стану: священники, єпископи. Серед них – Іван Снігурський – меценат, філантроп, людина високої культури, котрий дбав про розвиток своєї єпархії.

Велика заслуга владики також у перетворенні Перемишля на осередок української музичної культури. До початку 19-го століття в церквах Галичини практикувався одноголосий спів, зрідка на два голоси і без нот (на слух), а в краю не було жодного українського хорового колективу. При консисторії заходами єпископа створено хорову школу до якої запрошено знаних чеських музикантів. З цієї школи вийшли перші українські галицькі композитори о. Іван Лаврівський, о. Михайло Вербицький, о.Віктор Матюк, о.П. Любович. Згодом традиції багатоголосого співу вихованці школи поширили по цілій Галичині, на Закарпатті та Буковині. Також у Перемишлі створено професійний катедральний хор, який здобув такої слави, що до нього долучилися також співаки римо-католицького обряду – німці, поляки.²

Безперечно, важливе значення для формування Михайла Вербицького як композитора мав репертуар хору, в якому були як твори віденських класиків Йозефа Гайдна, Вольфганга Амадея Моцарта, так і музика композиторів «золотої доби» української музики – Максима Березовського та Дмитра Бортнянського.

Саме духовні концерти Дмитра Бортнянського найбільше вплинули на музику Західної України і світогляд Михайла Вербицького зокрема. Адже тоді, коли в церквах панувало одноголосся (самолівка) та простеньке двоголосся (єрусалимка), творчість Бортнянського представила високопрофесійне багатоголосся. В його музиці прослідковується опора на традиції партесного концерту з його плинним і вільним розвитком частин, а наступний розділ впливає з попереднього. Але в концертах Дмитра Бортнянського є чітко продуманий тональний план і весь тематичний план керується тонально – гармонічним розвитком.

А ще, в музиці композитора чітко прослідковуються тісні зв'язки з українським фольклором, зокрема: епос, музика міського середовища

² Єпископ Іван Снігурський. Дрогобицька духовна семінарія : веб-сайт. URL: <http://dds.edu.ua>

(прославні канти та інструментальна музика). Особливо тісно пов'язана мелодика творів Бортнянського з українською селянською ліричною піснею, піснею-романсом та церковною монодією. Тому музика має таке яскраве національне обличчя та гостро відчувається українська ментальність творів композитора.

Музика Дмитра Бортнянського яскраво національна та високо професійна, стала для Михайла Вербицького сильним імпульсом для композиторської творчості, школою композиторської техніки та майстерності, взірцем та предметом закоханості в українську професійну музику. Творче кредо Дмитра Бортнянського сформувало ідейно Вербицького та окреслило основні стильові засади його майбутньої творчості.

Іван Снігурський займає особливе місце в творчій долі Михайла Вербицького, позаяк мав вагомий вплив на формування його світогляду, становлення його як музиканта. Саме єпископ Іван Снігурський опікувався Михайлом та його молодшим братом по смерті їхнього батька та відмови матері від батьківських прав.

Середовище, в якому формувався Михайло Вербицький, заклало міцну національну та духовну основу його творчого та життєвого світогляду. Сам композитор зазначав, що ґрунтовна професійна музична освіта, яку він здобув в перемишльській школі стала основним чинником: "... школа у Перемишлі стала консерваторією в мініатюрі, а хор дорівнював добрій опері, виявилося, що існує в Європі крім трьох відмінних за характером категорій музики: німецької, французької, італійської, також четверта – українська»."³

Михайло Вербицький, як і Іван Снігурський прекрасно розуміли фундаментальне значення професійної та національно спрямованої освіти для розвитку як людини, її творчого потенціалу, так і для держави. Тому, якісна освіта завжди буде необхідною умовою та потребою сьогодення та майбутнього.

Під час навчання в Перемишлі, Михайло Вербицький серцем "прикипів" до хорової церковної музики, яка в майбутньому стане провідним жанром його творчості. Твори на духовну тематику становлять найвагомішу ділянку творчої спадщини Вербицького. Він був єдиним композитором першої половини XIX століття на теренах України, який працював у цій галузі. Та це й не дивно, оскільки він народився у священницькій родині й сам був священником. Щоденно відправляючи Службу Божу, Вербицький відчував на собі

³ Єпископ Іван Снігурський. Дрогобицька духовна семінарія : веб-сайт. URL: <http://dds.edu.ua>

облагороджуючий вплив літургійного співу і того особливого відчуття – гармонійного духовного стану блаженного спокою в молитовному єднанні з Богом⁴.

Створюючи Літургію, Михайло Вербицький прагнув підтримати і поглибити у свідомості українців греко-католицької церкви, і не тільки, головні християнські чесноти: віру, надію і любов. У Літургії прослідковуються риси класичного стилю хорових концертів Дмитра Бортнянського, музику якого обожнював і високо цінував автор, але поряд із цим Михайло Вербицький зумів створити власний стиль, якому притаманні романтичні риси. Особливо це відчувається в ліричних частинах – «Тебе поєм», «Отче наш», «Ангел вопієше». Сердечність, позначена часом елегантністю, емоційність та відкритість підсилюють особистісний момент в музиці. У ліричній мелодії Михайла Вербицького відчуються інтонації галицької міської пісні-романсу, особливо в частині «Отче наш». Завдяки винятковій наспівності Літургія зберегла популярність і в наші дні, вона повністю або частково використовується в літургійній практиці української греко-католицької та православної церков.

Композиторська спадщина отця Михайла Вербицького – це живе свідчення органічного синтезу західноєвропейських і національних, виключно українських рис, стала вагомою часткою у процесу формування й розвитку музичного мистецтва України в цілому. На думку Станіслава Людкевича, – людини з глибокою музикознавчою інтуїцією, що базується на європейській професійній освіті, – у кожному творі композитора, у кожному мотиві ми чуємо Божу іскру, знамення правдивого, щирого натхнення, а часто й геніального навіювання”⁵.

Не оминув своєю увагою Михайло Вербицький і театр – цієї “суспільної катедри” для пропагування ідей, цінностей, моделей поведінки. Композитор мав великий досвід написання музики до театральних вистав. Уже в ранніх співограх проявився яскравий талант мелодиста, виняткову чутливість до перекладу на музику поетичного слова.

Для національного театру талановите музичне оформлення було надто важливим, адже музика в українському театрі була обов’язково складовою, спрямованою на емоційний відгук аудиторії, властивого українцям «кордоцентризму».

⁴ Захарчук О. Михайло Вербицький – священик і композитор (до 150-х роковин смерті). *МУЗИКА*. Український інтернет-журнал. URL: <https://mus.art.co.ua>

⁵ Людкевич С. Михайло Вербицький та українська суспільність. *Діло*. 1934 № 162. С. 3–4.

Окрім того, лібрето, перекладені з іноземних п'єс, завдяки близькості музики до українського народнопісенного мелосу, ставали ближчими глядачеві. Тому навіть посередні п'єси, завдяки музиці Вербицького, здобували популярність.

Мабуть, найбільш цінним здобутком Михайла Вербицького для театру є його п'єса “Підгіряни”: написана на популярний сюжет про закохану пару; твір комедійний з обов'язковою на той час моральною складовою – кохання важливіше за гроші.

Михайло Вербицький відмінно володів композиторською технікою, майстерністю оркестрового письма, що помітно в його 10 симфоніях і в співогрі «Підгіряни». Позаяк українська музична традиція є питомо хоровою, то важлива роль у п'єсі належить хорам, які доволі часто виконувалися як самостійні концертні номери, як от «Ми в луг підєм» чи завершальний хор «Хто за нами, ми за ним».

П'єса “Підгіряни” за радянських часів, як і музика Михайла Вербицького була заборонена, через яскраво виражений націоналізм. Але в наш час отримала “нове життя”. До цього спричинився Львівський органний зал та композитор Володимир Богатирьов, який оркестрував твір: “... в тематизмі Вербицького є відчуття українськості. Вербицький унікальний тим, що був цілком академічним композитором, – говорить Богатирьов. – Але він не відривався від свого народного, питомого. І це те, що було потрібно тоді й необхідно зараз. У цьому, як на мене, основний секрет успіху ”Підгірян”.”⁶

У «Підгірянах» важлива роль належить громаді, яка має силу, своє вагомe слово – це демократизм, який завжди є основою української ментальности та родинного укладу життя. В “Підгірянах” українська жінка виступає як волелюбна, незалежна, вона має права та відстоює їх. У тому колосальна різниця між українською і російською культурами. За українською жінкою закріплене право вибору і побудови життя так, як вона це бачить. Тут, у цій п'єсі, всі архетипи українського родинного ладоустрою прописані чітко.

Не оминув своєю увагою Михайло Вербицький і такий популярний жанр інструментальної музики як симфонія. Хоча структура цих композицій більше нагадує увертюри, автор волів іменувати їх “симфоніями”, а взірцем слугували італійські увертюри до опер. «Вербицький є далі нашим симфоніком, а десяток його т. зв. симфоній (чи радше увертюр), у які не раз зручно вплітає народні пісенні й танкові мотиви, є – незважаючи на деякі їх технічні недотяттєння в тематичній розробці й інструментації – першою талановитою

⁶ Коломоєць Д. «Підгіряни» повертаються на сцену. *МУЗИКА*. Український інтернет-журнал. URL: <https://mus.art.co.ua>

спробою української симфонічної музики в Галичині й на Україні взагалі, тим наріжним каменем, від якого починає творитись ця література» – зі слів Станіслава Людкевича.

Михайло Вербицький – автор національного гімну України. І це закономірно, бо він є однією з найсвітліших і найпривабливіших постатей в історії української музики. Його життя і творчість позначені дивовижним сплетінням контрастів. Ізольоване від мистецького світу, скромне, навіть вбоге існування сільського священика несподівано поєдналися з великою напругою та високою результативністю творчого процесу, відсутність гучних патріотичних декларацій – із глибинним відчуттям приналежності до українського народу, прагненням самовідданою працею на ниві рідної культури утверджувати її самотність і велич.⁷

2. Микола Лисенко – форпост української ідентичності та творець образу “майбутнього” України

В історії української музики Микола Віталійович Лисенко – “композитор – титан”; він увібрав досягнення композиторів-попередників, та силою геніального таланту зумів створити високопрофесійну українську романтичну музику та гідно представити нашу державу в музичному світі.

Микола Лисенко – композитор-націоналіст, подвижник та громадський діяч, котрий свідомо обрав шлях служіння своїй державі та її народу, створюючи шедевральні твори, головною темою та образом яких є Україна.

Такий громадянській позиції сприяли висока патріотична свідомість та, мабуть генетична складова – Микола Лисенко походив з давнього козацького роду борців за українську державність. Як одного з засновників роду історичні документи засвідчують Якова Лисенка (1-а половина XVII століття, брав активну участь у визвольній війні). А мати походила з полтавського поміщицького роду Луценків і з козацького роду Булюбашів⁸.

Вихований як панич, Микола Лисенко не перейняв “французької моди спілкування”, а ідентифікував себе як українець, розмовляючи українською та занурюючись в український фольклор, який вважав найбільшою цінністю.

Особливим чином пієтет до народної творчості проявилася в обробках народних пісень.

⁷ Загайкевич М. Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості : монографія. Львів : Місіонер, 1998. 145 с.

⁸ Микола Віталійович Лисенко. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Любов та зацікавленість народними піснями проявилися у Миколи Лисенка ще в дитинстві, а в період навчання в гімназії та університеті канікули майбутній композитор присвячував мандрівкам селами України та збиранню фольклорного матеріалу.

Як представник романтичного напрямку в музиці, та як свідомий українець і козак, Микола Лисенко чітко усвідомлював цінність народної музики, народної пісні, яка є “музичним документом” народу, свідченням його історії, системи його моральних цінностей, поглядів.

До народного першоджерела Микола Лисенко відносився особливо делікатно: намагався точно зафіксувати ладо-інтонаційні та метроритмічні особливості мелодії, її форму. Створюючи обробку народної пісні, композитор залишав недоторканими мелодичну лінію та поетичний текст.

“Фольклор – це саме життя. Я, будвши студентом університету, кожне літо, що траплялося мені їздить на село, залюбки віддававсь тій роботі. Через те я між іншим і ставсь перейнятий духом народньої пісні; вона мене споріднила з людом, мене, мимохіть одірваного від свого “найменшого брата силою верстової відрубности й цивілізації... наша пісня в широкому світі європейському занадто молода, свіжа, нова, – їй належить будучина. Од нас, синів цієї молоді народності, залежить поставити її на план розвитку у справедливому їй належному природному світлі. Немала одвічальність лежить на нас, тож мусимо узброєні певними вислідами, опертими на певних наукових засадах, приступити до ділання коло неї... Вчіться на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях, там бо душа Божа сидить”!..⁹

Вклад Миколи Лисенка в національну пам'ять неоціненний: як композитор-романтик, він опрацював величезні фольклорні пласти, дбав про збереження народно-пісенних взірців в первісному вигляді, і разом з тим, своїми обробками надавав цим творам високої професійної якості; обробки Миколи Лисенка стали окрасою репертуару вокалістів та хорових колективів.

Багато композицій автора виконувалися хоровою капелою Олександра Кошиця, закордонна місія якої полягала в пропагуванні української культури як самостійного явища, як культури держави з давньою, оригінальною музичною традицією. І саме ця “дипломатія” мала великий успіх: народна пісня “в руках талановитих митців” промовляла до слухачів з величезною силою, правдивістю та переконанням. Тому, музика здатна формувати образи майбутнього, руйнувати фальшиві переконання...

⁹ М.В. Лисенко. Листи. Читиво-онлайн-бібліотека україномовної літератури. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua>

Але, не лише фольклор був сферою зацікавлення Миколи Лисенка. Як блискучий піаніст, він багато працював для створення українського романтичного фортепіанного репертуару та завжди був в епіцентрі громадського та музичного життя: виступав як піаніст, організатор хорів, концертів... Багато працював як педагог, передаючи секрети майстерності своїм учням та виховуючи їх естетичні смаки та громадянський світогляд.

У фортепіанному доробку Миколи Лисенка-рапсодії, соната, фортепіанні твори різної форми. Але презентабельною залишається Рапсодія № 2 "Думка. Шумка".

Жанр інструментальної рапсодії відіграв особливу роль у національних композиторських школах – вона давала можливість творцю символічно сягнути до образу рапсода – співця прадавньої Батьківщини, а далі – алегорично трактувати і всю музику як послання, в якому йдеться про давнє минуле народу. А знаючи минуле – можна моделювати і майбутнє. Обидві рапсодії Миколи Лисенка є художнім переосмисленням творчості українських кобзарів.

А в 1904 році композитор відкрив власну музично-драматичну школу, яка давала професійну музичну освіту.

Це була перша українська музична школа: українська мова викладання, викладачі-українці, портрети видатних українських діячів на стінах школи; а перші уроки з фортепіано Микола Лисенко починав не з постановки руки, а зі співу українських дитячих народних пісень. Розуміння необхідності професійної музичної освіти дозволило композитору створити національну школу, де діти вчилися бути музикантами та виховувалися на національних традиціях.

Надзвичайна сторінка творчості Миколи Лисенка – твори на слова Тараса Шевченка: композитору вдалося вловити націєтворчу ідею та силу поезії Тараса Шевченка, побачити цілісний та довершений образ майбутньої вільної України, та виховну роль для українців, як народу: пробудження генетичної історичної пам'яті, звільнення від рабства на всіх рівнях суспільства та свідомості та передбачення оновленої України.

Микола Лисенко і Тарас Шевченко мали багато спільного:

- обидва козацького роду;
- спільні духовні цінності;
- обидва глибоко любили Україну і дбали про її майбуття, як незалежної та сильної, самостійної держави;
- обидва генії-митці – представники естетики романтизму, поціновувачі "народності в мистецтві";

– обидва відчували велику відповідальність за пробудження національної свідомості українців через силу слова та силу музики;

– обидва розуміли силу єдності народу: в листі до Олександра Барвінського М. Лисенко писав: "... своїм кривим людям, однієї матері дітям, не варт, не личить роз'єднатися, але скуплятися як найміцніше. Велика необачність, що аж до цього часу такі малезні стосунки Галичини з Україною¹⁰. А Тарас Шевченко закликав: "Обнімітесь, брати мої, Моллю вас, благаю.... "

Всупереч політиці царського уряду, скерованої на знищення української національної мовної ідентичності, що поширилася на всі прошарки культурного та наукового середовища, (зокрема Емський указ 1876 року забороняв також і друкування українською текстів до нот), Микола Лисенко займав однозначну та принципову позицію щодо статусу українського слова в музичній творчості.

Доказом принципового ставлення митця до українських текстів є те, що в своїх численних хорах і солоспівах, написаних на слова різних поетів, він звертався переважно до українських авторів: Іван Франко, Леся Українка, Олександр Олесь, Олександр Кониський та інші, а коли брав за основу вірші зарубіжних поетів – до прикладу, Гайнріха Гайне чи Адама Міцкевича, то завжди в перекладах, здійснених Михайлом Старицьким, Лесею Українкою, Максимом Славинським, Людмилою Старицькою-Черняхівською...

Геніальний дар Миколи Лисенка проявився майже в усіх жанрах композиторської творчості того часу. Однак, найвеличнішим його творінням завжди буде опера "Тарас Бульба" – музична епопея про Україну, її народ, національні характери, духовні цінності, історію, побут, традиції..

Одна з головних сюжетних ліній опери – боротьба проти польської окупації, боротьба за звільнення держави та за самостійний розвиток згідно традиції українського державотворення та закону вільного вибору. Уособленням визвольної сили є козаки, а лідером визвольного руху – Тарас Бульба.

Безцінна сцена Вибору Кошового – є живим свідченням демократизму, як основної засади української державності та доказом поваги та пріоритетності свободи вибору в нашому суспільстві.

Кобзар – майбуть, центральна постать опери "Тарас Бульба", бо Микола Лисенко з осодливою пошаною та повагою відносився до кобзарського мистецтва, як унікального культурного явища:

¹⁰ М. В. Лисенко. Листи. Читиво-онлайн-бібліотека україномовної літератури. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua>

- на думку Миколи Лисенка, кобзарі та лірники є важливою часткою розвитку музичного мистецтва України;
- як збирач фольклору, Микола Лисенко особливо цікавився творами кобзарів та використовував їх у своїх творах;
- композитор вважав кобзарські думи “перлами української стародавньої музики”.

Не випадково дія опери розпочинається з пісень Кобзаря “Ой, кряче ворон..” та “Ой, чи довго...” , де красномовно описано поневолення українського народу та спонукання об’єднуватися та збройно відвоювати незалежність. В українській культурі кобзарі – носії правдивої історичної інформації, “божі люди”, котрим довіряли та до слова котрих дослухалися. І Микола Лисенко дуже грамотно використав образ Кобзаря, котрий зі сцени закликає слухачів позбавитися поневолення та змагатися за вільну державу.

Центральна постать – Тарас Бульба – взірць відданості ідеї вільної України, “державний муж”, все життя котрого – це невинна боротьба за свободу, служіння ідеї та вірність побратимам, залізна воля в дотриманні даного слова, клятви та усвідомлення важливості боротьби до останньої краплі крові, до останнього подиху.

В опері “Тарас Бульба” Микола Лисенко дав глибокі психологічні характеристики справжніх українських воїнів, героїв визвольних змагань, цим самим утверджуючи ці риси характерів для майбутніх поколінь.

Дбав Микола Лисенко і про найменших слухачів – маленьких українців.

Для них написав дитячі опери, якими заклав основи нового на той час жанру.

“Коза-Дерева”, “Пан Коцький”, “Зима і Весна”- три шедеври, де не лише чудова музика, а й педагогічна мета: з дитячого віку формувати слухацьку культуру, залучаючи дітей до високого мистецтва, виховувати слухача і громадянина за посередництвом професійної музики, опертої на народний пісенний матеріал.

Опери спрямовані на поступовий розвиток дитячого сприйняття: “Коза-Дерева” для найменших слухачів, “Пан Коцький” – для діток шкільного віку, “Зима і Весна”- для підлітків.

Дитячі опери засновані на народно-пісенному матеріалі, знайомому дітям і близькому за національним духом. Крім цього в операх зачеплено і морально-етичні сторони: дружба, допомога ближньому, співчутливість, чесність, неминучість покарання зла. Тому ці твори виконують важливу місію: закладають християнські цінності в душах малих українців та вчать їх любити і поважати рідне, національне

мистецтво. Через дитячі опери Микола Лисенко знайшов чудовий спосіб виховувати молоде покоління українців на національному ґрунті та формувати образ майбутнього – вірного громадянина своєї держави.

Ніхто з попередників та сучасників М. Лисенка не мав такої музичної ерудиції, як він. Композитор був прекрасно обізнаний із західноєвропейськими та слов'янськими музичними культурами класичного й романтичного стилів. Але особливо важливо, що “М. Лисенко зумів, адаптуючи досягнення інонаціональних культур та своєї національної культури, створити стильову “генерацію” (термін С. Тишка) – національну модель романтичного стилю. Серед українських композиторів другої половини XIX ст. музика М. Лисенка ще за його життя, незважаючи на різні труднощі з виконанням, була найбільш популярною і улюбленою.

Зміст творів композитора, зокрема на тексти Тараса Шевченка, нова якість національної музичної мови сприяли яскравому прояву музичної комунікативності, що також є однією з новаційних особливостей мистецької спадщини М. Лисенка. Саме тому музика композитора мала значний вплив як на процеси національного відродження, так і на подальший розвиток української музики. Софія Русова у своїх спогадах слушно відзначила: “Шевченко й Лисенко – завсіди зостануться неугасимими світочами визволення та відродження України”¹¹.

ВИСНОВКИ

Культура, як духовна складова українського народу, є нашою живою пам'яттю про “самих себе”, це наша “генетична бібліотека”. Тому, видатні музиканти, поети, письменники, громадські діячі та просвітителі дбали про розвиток національної свідомості, про художню спадщину з “українським обличчям”, моделюючи майбутнє нашої держави у своїй творчій спадщині.

Геніальний Тарас Шевченко “Кобзар” написав українською мовою, та спричинив “національно-культурний вибух” серед зросійщеного вищого класу українського суспільства. Панство згадало про своє коріння, хто вони за національністю та почало переходити на українську мову. Культура та сила слова Тараса Шевченка розбудила приспану свідомість, сколихнула суспільство та запустила процеси “українізації”. Тарас Шевченко своєю творчістю сформував образ “українця мабутнього” – свідомого громадянина, який знає та цінує

¹¹ Корній Л. П. Тарас Шевченко і Микола Лисенко. Націокультурні та музично-стильові рефлексії. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. URL: <http://chasopysnmau.com.ua>

своє коріння, свою історію, розбудовує державу, опираючись на християнські та національно-культурні цінності.

Такими ж подвижницькими та прогресивними з точки зору розвитку саме української культури, були творчі напрацювання Михайла Вербицького. Він писав свою музику з особливою любов'ю, писав “кров'ю серця”; його твори високопрофесійні, академічні, але, такі схожі до української народної музики, такі милі і зрозумілі українцям.

Духовна і світська спадщина Михайла Вербицького – це гордість української музики, в ній сила народної пісні в синтезі з композиторськими досягненнями європейської музики. В радянські часи композитора вважали націоналістом і його музика була заборонена. За часів незалежності ім'я композитора “виринуло з небуття”, його творчість стала предметом досліджень музикознавців, а слухачі мають можливість насолоджуватися прекрасною музикою.

Щодо Миколи Лисенка, то все його життя було усвідомленим, цілеспрямованим, відданим та героїчним служінням Україні. Композитор залишив для нас не тільки неперевершені музичні твори, він заклав основи професійного навчання музики, він пропагував українську мову та українську культуру всупереч царським указам. Музикою Микола Лисенко боровся за самостійну та незалежну Україну.

Шануймо, знаймо наших героїв-композиторів, слухаймо та глибоко пізнаваймо їхню музику, бо там закладені для нас образи нашого майбутнього, ті речі, які є необхідними для розбудови нашої вільної держави; в цих творах високий моральний рівень, який дозволить будувати гармонійні відносини в суспільстві; в цій музиці – всеохоплююча любов, як стан душі та свідомості людини; в цій музиці – націоналізм, як любов до батьківщини, як заклик берегти та розвивати нашу державність.

АНОТАЦІЯ

Дана стаття – спроба проаналізувати, як через музичні твори формується майбутнє, які ідеї витримують пробу часом та залишаються фундаментальними для подальшого розвитку. Адже імена Михайла Вербицького та Миколи Лисенка широко відомі в Україні та за її межами.

Якою була творчість цих двох геніїв, які ідеї вони сповідували, та що заповідали нащадкам. Обидва композитори мали професійну, якісну освіту, але занурювалися у вивчення фольклору, як необхідної складової їхньої творчості. Саме зв'язок їхньої музики з народно-пісенними джерелами робить ці твори зрозумілими, “рідними, улюбленими”.

Обидва композитори відчували на собі динамічний вплив поезії Тараса Шевченка, саме з творів Михайла Вербицького та Миколи

Лисенка розпочинається “шевченкіана” в українській музиці. Обидва композитори є символами відродження української національності, української держави, а образи та ідеї, прописані в їхній музиці, є актуальними і в наш час.

Література

1. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua> (дата звернення 16.06.25).
2. Єпископ Іван Снігурський. *Дрогобицька духовна семінарія* : веб-сайт. URL: <http://dds.edu.ua> (дата звернення 16.06. 2025).
3. Михайло Вербицький – творець музики українського славня. *Синод Єпископів української греко-католицької церкви* : веб-сайт. URL: <https://www.skeparchy.org>(дата звернення 17.06.25).
4. Захарчук О. Михайло Вербицький – священик і композитор (до 150-х роковин смерті). *МУЗИКА*. Український інтернет-журнал. URL: <https://mus.art.co.ua> (дата звернення 17.06.25).
5. Людкевич С. Михайло Вербицький та українська суспільність. *Діло*. 1934. № 162. С. 3–4.
6. Коломоєць Д. «Підгір'яни» повертаються на сцену. *МУЗИКА*. Український інтернет-журнал. URL: <https://mus.art.co.ua> (дата звернення 17.06.25).
7. Загайкевич М. Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості : монографія. Львів : Місіонер.1998р.145 с.
8. Микола Віталійович Лисенко. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 19.06.2025).
9. М. В. Лисенко. Листи. *Чтиво-онлайн-бібліотека україномовної літератури*. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua> (дата звернення 19.06.25).
10. М. В. Лисенко. Листи. *Чтиво-онлайн-бібліотека україномовної літератури*. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua>(дата звернення 19.06.25).
11. Корній Л. П. Тарас Шевченко і Микола Лисенко. Націокультурні та музично-стильові рефлексії. *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. URL: <http://chasopysnmau.com.ua> (дата звернення 19.06.25).
12. Корній Л. І. Історія української музики. Київ – Харків – Нью-Йорк, 1998. С. 223–253.

Information about the author:

Nanyak Natalya Yaroslavivna,

Senior Teacher

Nadvirnyans'ka music school

23, Mazepu str., 78405, Nadvirna